

Nemes Nagy Ágnes és Mészöly Miklós közti párhuzam

KELEMEN EMESE

A szerző egyetemi tanulmányait az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén végezte, jelenleg a Debreceni Egyetem Irodalomtudományi Doktori Iskolájának hallgatója.

Ahhoz, hogy a jelenkori írók műveiben kutassuk a tárgyak, dolgok elbeszélésalakító, identitásképző voltát, s hogy felfedezzük, milyen érzelmi és kognitív jelentésviszonylatokat hoznak létre a tárgyak, elkerülhetetlen, hogy visszanyúljunk a későmodernitásba, mégpedig az Újhold szerzőihez. A második világháború utáni újholdas nemzedék poétikája az „objektív tárgyiasság” köré szerveződik, amiből mindenképp kiemelkedik Nemes Nagy Ágnes életműve. Nemes Nagy fenomenologikus tárgyszemlélete, a személyesség tárgyszemléletbe és nyelvi megfogalmazásokba való sűrítése eltérő szemléletet képvisel a babitsi klasszikus modernséghez képest. Az én tárgyként aposztrofálódik, nem lehet elkülöníteni egymástól a beszélő ént az elbeszélő éntől.¹ Ez az új szemlélet hatással lehetett Nemes Nagy kortársaira, így most mindössze azt a kérdést vetem fel, hogy mennyire befolyásolta a vele kortárs prózáírókat Nemes Nagy tárgyszemlélete, kiváltképp Mészöly Miklós prózáját. A terjedelmi keretek miatt most csak a *Film* című Mészöly-regény egyes aspektusaira térek ki, de hosszan lehetne elemezni, hogy milyen hatások köszönnek vissza még a *Filmen* kívül a *Saulus*, *A tágasság iskolája* vagy a *Pontos történetek útközben* című művekben. A kutatás kiterjeszhető lenne Mátyás Iván novelláira és Ottlik Géza regényeire is. Dolgozatomban arra keresem a választ, hogy kimutatható-e az objektív líra hatása a későmodern prózára.

Az Újhold folyóirat mindössze két évig létezett, 1946 és 1948 között, míg a lap létrehozóinak szűk köre évtizedekig munkálkodott együtt, hasonló szellemiségben. Schein Gábor szerint az Újholdat mint poétikatörténeti fogalmat metaforaként² kell értelmeznünk, hiszen az irodalomtörténeti művek általában olyan szerzőket is ez alá a megnevezés alá sorolnak, akik a folyóiratban nem jelentettek meg műveket, illetve később más poétikai irányt vesznek. Mégsem veti el a fogalom használatát, mivel számos poétikai, nyelvi és szemléleti hasonlóság mutatható ki egyes szerzők között. Emellett az Újhold köré csoportosuló fiatalokat a háborús dezillúzió, a túlélés ars poeticája is összetartotta — a háborús élmények nagyban meghatározták és befolyásolták életművüket —, de nem mehetünk el szó nélkül a személyes ismeretség, a baráti viszonyok fenntartása mellett sem, ami nagyban hozzájárult az életművek alakulásához. A nehéz időkben való egymás melletti kitartás, egymás munkásságának támogatása tetten érhető olyan művekben, mint amilyen Nemes Nagy Ágnes *Ekhnáton*

¹Schein Gábor:

Poétikai kísérlet az Újhold költészetében.
Universitas, Budapest,
1998, 44.

²Uo. 7.

³„Lent a csatoramélyedésben: elől Miklós, már négykézláb, mi hármán mögötte, Ali vadul rángatja hátra Miklós övét. Előre akar rohanni, így négykézláb, mint egy elszánt vadkutya, tigrisféle, előre, az álmentőautó után, ami le-gördül a Széna térre. Siko-lyok, robbanás. Mint utólag megtudtuk, az álmentő elé egy benzineshordót gurítottak, felrobbant. – Ezt megírtam, kendőzve, az *Ekhnáton* éjszakájában, ezt a zuhanást, gurulást. A tankokat. Majdnem

mindig valóság van a szürreális képeim mögött.”

Nemes Nagy Ágnes:
Négyen – 1956-ban. In: *Erkölc és rémület között.*
In memoriam Nemes Nagy Ágnes. (Szerk. Domokos Mátyás, Lengyel Balázs.)
Nap Kiadó,
Budapest, 2004.

⁴„Nem tudom, hogyan osztottuk el akkor a lakást alváásra. Csak Balázs letartóztatása után: akkor már hideg volt. Kevés részét fűtöttük a lakásnak, az előszoba kiszélesedő részébe tettünk egy díványt, ott aludt Ágnes. S oda bújtam be hozzá este, vagy oda mentem reggel vigasztalni.

(Ezek a napok adták Miklós *Tragédia* című elbeszélésének anyagát.)”

Polcz Alaine:
Történet négyükről.
In: *Erkölc és rémület között*, i. m.

⁵Nemes Nagy Ágnes:
Látkép gesztenyefával.
In uő: *Az élők mértana.*
Prózaí írások, 2.
(Szerk. Honti Mária.)
Osiris, Budapest,
2004, 2014.

⁶Lakatos István:
Ad memoriam. In: *Erkölc és rémület között*, i. m.

⁷Nemes Nagy Ágnes:
Barna, világoskék;
<http://dia.pool.pim.hu/html/muvek/NEMESNAGY/>

*éjszakája*³ című verse vagy Mészöly Miklós *Tragédiája*.⁴ „Hamar kiderült, hogy mi, fiatalok, hasonlítunk egymáshoz. Hogy valami módon egyívásúak vagyunk, nemcsak azért, mert hasonló élmények közül jövünk, mert hasonló korúak vagyunk — általában húsztól huszonötig terjedt az életkorunk —, hanem mert a lelki hozzáállásunk, a szellemi élményeink is hasonlóak.”⁵ Többen is nyilatkoznak arról, hogyan gyűltek össze egymás lakásán, házában a verseiket, prózáikat felolvasni a lap beszüntetése után is, milyen szövegalkotási játékokkal szórakoztatták, bátorították egymást, hogyan formálták egymás műveit meglátásaikkal, kritikáikkal. „Amikor kezdtük Újhold-köteteink sorozatát, rendszerint Ágnes Királyhágó utcai lakásán gyűltünk össze. Már bevallhatom, fölényes értelme előtt — nem jellemző rám — szorongtam olykor. (...) Véleményét olyan fontosnak tartottam: akkor nyugodtam csak meg, ha rábólintott a végére.”⁶ Ha szem előtt tartjuk ezeket a barátságokat, munkakapcsolatokat, akkor felmerülhet bennünk a kérdés: Nemes Nagy kritikáinak hatása mellett saját poétikája, gondolatvilága és kifejezőmódja mennyire hatott a hozzá közel álló személyek életművére?

Nemes Nagy Ágnes — mint ahogy azt egy interjúban elmondta⁷ — tárgyias költőnek tartotta magát. A *Látkép, gesztenyefával* című interjújában megjegyzi: „Tény azonban, hogy a tárgyakat, helyszíneket mindig is szerettem életemben”. Ezzel összhangban két fontos irányvonalat jelöl ki költészetében. Az egyik az elvontságra való hajlam, a másik pedig az objektum fontossága, legyen az a látható, tapintható tárgy, műtárgy, vagy akár a táj, a természeti jelenségek. A dolgok mint önmagukban létezők, önmagukat meghatározók állnak versei középpontjában. Nem pusztán képi reprezentációként jelennek meg, hanem teljes valójukban épülnek bele a versekbe. A tárgyak nincsenek többletjelentéssel felruházva, és nem is váltanak ki érzelmeket a szubjektumból. Úgy jelennek meg, hogy közben érintetlenül hagyják a lírai ént, nem vonják be jelenükbe. Ahogy már Balassa Péter is megfogalmazta, Nemes Nagy számára a tárgyak mellett a *látás* a legfontosabb fogalom. „Nemes Nagy Ágnes számára a megismerés nemcsak látás, hanem látvány is; a megismerés folyamata maga is felfedezni-szemlélni való. *Abban szunnyad a látomás, ahogyan látok.* A megfigyelés geometriája, legyen az magáé a gondolaté vagy egy virágé vagy egy költeményé, a világban való otthonos, mérlegelő nézelődés kifejezése.”⁸ Nemes Nagy *A látvány* című versében a koponyáját körmozizhoz hasonlítja, amire rávetülhetnek a látványok, tárgyak és helyszínek. A megfigyelt tárgyak látványa azonban élesen rajzolódik ki, de nem képként a vásznon, hanem egy légüres térben, egymás mellett megférve teljes kiterjedésükben. „...a képek mind, mert élesek (...) amint jönnek és körbemennek / az ón, a kén, a madarak / a repülések, kiterjedéstelen, / elektronhéjuk-vesztett égitestek / sűrűségébe összehajtván, / labdába bújt gyökök, / amint forognak végeérhetetlen / egy szüntelenül égető jelenben, / ahol nincsenek térközök.”⁹ Ehhez, és Balassa megállapításához kapcsolódik Schein Gábor meglátása is a *De nézni, A látvány* és

nemesnagy00234a/
nemesnagy00302/
nemesnagy00302.html

⁸Balassa Péter:
Nemes Nagy Ágnes
Metszetek című kötetéről
és az esszépróza
esztétikájáról. In uő:
Észjárások és formák.
Tankönyvkiadó,
Budapest, 1985, 163–164.
(kiemelés az eredetiben)

⁹Nemes Nagy Ágnes
Összegyűjtött versei.
(Szerk. Lengyel Balázs.)
Osiris, Budapest,
2003, 120.

¹⁰Schein Gábor:
Nemes Nagy Ágnes
költészete.
Belvárosi Könyvkiadó,
Budapest, 1995, 112.

¹¹„A dolgokban hír van,
numen adest, sunt
existetiae rerum: ez az
objektív költő szent meg-
győződése; hisz benne,
vagy tapasztalja, hogy a
tárgyakban istenek laknak,
akik jeleket küldenek neki,
ismereten túli intelligencia
jeleit.” Nemes Nagy
Ágnes: *A költői kép.* In uő:
Az élők mértana, i. m.

¹²Nemes Nagy Ágnes
Összegyűjtött versei,
i. m. 116.

¹³Mészöly Miklós:
Hódolat és csend a költő
sírijánál. Ma temetik
Nemes Nagy Ágnes.

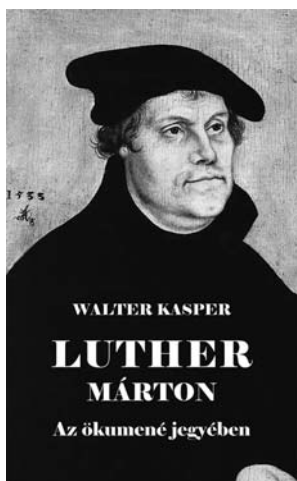
a *Félgömb* című versek kapcsán, miszerint „Nemes Nagy Ágnes költészete mindvégig a látástól várt bizonyosságot, hogy a létezés valóságos tény. Tapasztalata szerint a látható minden helyzetben valami láthatatlanra utal, ami ugyanolyan, mint a megjelenő, csupán más dimenzióban lakozik.”¹⁰ A *De nézni* című versben megjelenő asztal is formabontó, egyszerre látható a lapja és a széle is, egyszerre tesz tanúbizonyságot a létezésről, mégis eltávolítja attól, és egy más, isteni szférába helyezi a tárgyat.¹¹ „[A] gömbformát nem is tudom én / miért szerettem / szemgolyót, koponyát, földgolyót”¹² sorok össze-
csengnek a *Félgömb* című verssel, ahol maga a félgömb is „tépett gömb”, a színek fakósága átjárja mindkét verset, a szürke, a vizenyős földi látványok Isten-szemmé változnak az égen, megnyitva a megtapasztalt világ és a transzcendens világ közti átjárást.

Nemes Nagy Ágnes verseire jellemző a csönd, az elhallgatás, a ki nem mondás. Maguk a tárgyak is csöndesek, mozdulatlanok. Mészöly Miklós szerint a tárgy „úgy állítja meg az időt, hogy egyúttal ki is lép belőle. (...) A tárgyak fölénye olyan átható, hogy a változatok mögé mindig képesek odavetíteni a legvéglegesebb Allóképet. A létezés elvarázsoltjai. S terük a legvégtelenebb zsákutca, amibe a mozgás bezárhatja magát.”¹³ Mészöly ezt nemcsak Nemes Nagy lírájával kapcsolatban mondja, hanem a saját írásaira is. Számára is fontosak a tárgyak, amelyek a *Film* című regényében hangsúlyos szerephez jutnak. De nemcsak maguk a tárgyak, hanem a *tárgyias látásmód* is, Sággy Miklós kifejezésével élve a „résztételen objektivitás”. A regényben (a francia „új regényhez” hasonlóan) már nem a személyek, mint inkább a tárgyak válnak a prózai szövegek főszereplőivé. Látszólag a *Film* főszereplői az Öregember és az Öregasszony, ám ők is tárgyiasulva, mintegy bábokként jelennek meg. Mozgásuk gépies, ismétlődő, a narrátor utasításai alapján cselekszenek. Érzéseikről, gondolataikról nem tudunk meg semmit, mindent a narrátor elmondásán, a szereplők viselkedésének, arcjátékának *leírásán* keresztül érzékelünk. Bizonyos szöveghelyeken közvetlenül is tetten érhetjük az emberek tárgyként kezelését. „Azt a rögeszmés szigort próbáljuk megragadni most, *ahogy* az Öregasszony az esett váll után nyúl, és *ahogy* egyetlen tárgyra szűkül rá a szeme: az Öregemberre.”¹⁴ Illetve: „Másképp a világitás is segíti őket, hogy egy elbizonytalanodó térbeliségen határozódjanak meg, *egyenrangúan* az egyéb tárgyakkal.”¹⁵ Ahogy Balassa Péter is megjegyezte, a személyek eltárgyiasítása azon oknál fogva is létrejöhet, miszerint az Öregasszony és az Öregember a Kamera *tárgyai*. Őket követi és veszi fel minden mozdulatukat, környezetüket, és az őket körülvevő tárgyi világot. Már a regény elején olvashatunk egy hosszú lajstromot arról, hogy mi található meg az Öregasszony szatyrában. Számba vesszünk mindent a fekete pénztárcától a selyempapírba csomagolt zsebkendőn keresztül egészen a még élő aranyhörcsöggig. A tárgyakból azonban semmi mást nem tudunk meg, mint amennyit a Kamerán keresztül láthatunk. Mintha csak a szemünkkel tapogatnánk végig őket. Ez a fajta látásmód Nemes Nagy Ágnesnél is felfedezhető.¹⁶ A tárgyakról többet nem tudunk meg,

- In: *Erkölc és rémület között*, i. m.
- ¹⁴Mészöly Miklós:
Film. In uő: *Magasiskola*.
Kriterion, Bukarest,
1985, 134.
- ¹⁵Mészöly Miklós:
Film, i. m. 140.
(kiemelés tőlem – K. E.)
- ¹⁶„És nézni fentről, letről,
mindenféle szögekben /
körültapogatni a tárgyat
néhány szememmel.”
Nemes Nagy Ágnes
Összegyűjtött versei,
i. m. 116.
- ¹⁷Mészöly Miklós:
Film, i. m. 217.
- ¹⁸Balassa Péter: i. m. 87.
- ¹⁹Mészöly Miklós:
Film, i. m. 136.
- ²⁰Balassa Péter: i. m. 74.
- ²¹Lásd Sággy Miklós:
A narrátor teste.
Jelenkor, 2007. 4.
428–438.
- ²²Mészöly Miklós:
Film, i. m. 185.
- ²³Uo. 207.
- semmi személyes kapcsolatot nem fedezünk fel az asszony és a szatyor tartalma között. Később hasonló helyzet áll elő akkor, amikor az Öregasszonyt a lakásán látogatja meg a Kamera az Öregember halála után. Az idős pár holmijai között sétál a Kamera, mindent aprólékosan rögzít. „A délután folyamán, sőt még a lassan bealkonyodó szobában is (...) a különböző tárgyakkal, fotókkal, szövegekkel voltunk elfoglalva, életük fogható-látható törmelékeivel.”¹⁷ Am ezekből a törmelékekből sem tudunk meg semmit a szereplőkről. Szemrevételezzük a sámlit, a szennyeskosarat, az összetolt ágyakat, amelyeken még látszik az Öregasszony testének nyoma, legalábbis ezt feltételezi a narrátor. „Mintha jelenteniük *kellene* mindenáron a dolgoknak, a látszat-eseményeknek valamit” — írja Balassa Péter.¹⁸ Ezt próbálja a narrátor elhíttetni velünk, végül mégis kétségben hagy bennünket. A tárgyak itt sem (ahogy Nemes Nagynál sem) rendelkeznek többjelentéssel, a meghatározottságuk pontosan az ellentétébe fordul minden esetleges, „mindez módosítható”.¹⁹
- Most csak egy fontos tárgyra térnék még ki, ami nem más, mint maga a Kamera. Balassa Péter szerint a „Kamera lencsájének objektívje” üvegszem, amit párhuzamba állíthatunk Nemes Nagy Ágnes *De nézni* című versének szemgolyójával, ami *gömbforma, tépett gömb*. Idézzük fel a már előbb említett sorokat: a gömb, amivel lehet „nézni fentről, letről, mindenféle szögekben / körültapogatni a tárgyat néhány szememmel”. A Kamera lencséje egyszerre lát és láttat. Látja és rögzíti az eseményeket, de meg is mutatja az olvasónak, visszajátssza, újra lepergeti. A közelítéssel és távolítással tulajdonít vélt vagy valós jelentősséget a tárgyoknak. A hirtelen közelítések és távolodások, valamint a dolgok egyszerre két perspektívából való rögzítése („egyszerre rögzítsük őket előlről és hátulról, mintegy közeledőben és távolodóban”) úgymond mindentlátóvá²⁰ teszi a Kamerát, ami izgalmasan kapcsolódik a beszédhelyzethez. A narrátor végig egyes szám első személyben közvetíti a Kamera és az olvasók/nézők között. Leírásai nemcsak a lencsén át látott dolgokra terjednek ki, hanem apró észlelésekkel sejtet érzelmeket, gondolatokat, melyeket mozgóképként nem lehet felvenni. Mégsem nevezhetjük mindentudó narrátornak, hiszen a látottakon kívül csak feltételezései vannak, nem lát bele az Öregember és az Öregasszony gondolataiba. Ugyanakkor az idős pár szeme többször is a kamera lencsájének működéséhez hasonlítva jelenik meg — erre Sággy Jelenkorban megjelent elemzése²¹ mutat rá a legjobban, ezért példaként most idézzünk csak a regényből: „szeme sokkal tágabb blendéjű most, mint amilyen nyílásra a mi kameránk egyáltalán képes. És valószínű, hogy ez áll a szűkítésre is”;²² „Látjuk a táguló-húzódó szembogarát, ahogy egy végleges átmérőbe rögzíti magát; a szivárványtest legyezős széleit, amelyek tényleg emlékeztetnek a kamera blendéjére, mikor a kiszemelt tárgyra rászűkül.”²³ Ahogyan korábban már említettem, a személyek tárgyasulnak, így a test is tárgyakéhoz hasonlóvá válik. Ebből kifolyólag az idős pár szeme a kamera objektívével válik azonossá.

A rövid elemzésekkel megpróbáltam azt az elképzelést körbejárni, hogy Nemes Nagy Ágnes tárgyias lírája miként hatott Mészöly Miklós prózájára. A tárgyak mint önmagukban létezők, önmagukat meghatározók állnak a versek és a *Film* középpontjában is, a láttatás objektív, a látott dolgok leírásra épül, nem pedig az elvonatkoztatásra, a többértelműségre. Számos Nemes Nagy–Mészöly párhuzam bontható ki a *Szárazvillám*, a *Napforduló*, az *Egy pályaudvar átalakítása*, valamint a *Film*, a *Saulus* és *A tágasság iskolája* című kötetek között, legyen az a látás és láttatás, a konkrét tárgyak vagy a tájak és terek hasonlósága a két alkotónál. Ezek a még feltáratlan párhuzamok további kutatásra ösztönöznek.

A VIGILIA KIADÓ ÚJDONSÁGAI

WALTER KASPER

Luther Márton

Az ökumené jegyében

Emlékév kezdődik a reformáció 500. évfordulója alkalmából. Örvendetes, hogy a korábbi évszázadokra jellemző ellenségeskedést protestánsok és katolikusok között az utóbbi évtizedekben az egymás megértésére való kölcsönös törekvés váltotta fel, megkezdődött és ígéretes eredményeket is hozott az egységet kereső ökumenikus párbeszéd. Walter Kasper bíboros, aki tíz éven át vezette a Keresztény Egység Pápai Tanácsát, elkötelezett híve az ökumenikus párbeszédnek. Könyvében rendkívül kiegyensúlyozottan elemzi az 500 évvel ezelőtti történeteket, idézi fel Luther Márton alakját és tevékenységét, felvázolva a közeledés további útját.

Ára: 2.400 Ft

KLEMENS ARMBRUSTER – MATTHIAS MÜHL

A diakonátus teológiája

Kötetünk több oldalról világítja meg az állandó diakonátust, amely része az ordo szentségének: történeti, liturgiai, dogmatikai és pasztorális szempontból elemzi kialakulását és a diakónusok helyét a mai egyházban. Ezért kézikönyvvül szolgálhat minden állandó diakónusnak, de tanulságos olvasmánya lehet papoknak és híveknek egyaránt. A tanulmányokból ugyanis annak az egyháznak a képe rajzolódik ki, amely a II. Vatikáni zsinaton és annak nyomán kibontakozott. Ebben az egyházban az eddigieknél sokkal hangsúlyosabb szerepet kap a szegények szolgálata és a testvéri egység, a Szentháromság szeretetközösségéből táplálkozó kommunió.

Ára: 3.500 Ft

